

# פרשת חיי שרה: כמה כסף צריך לשלם אדם שגנב מצווה מחברו

בס"ד

## פתיחה

בפרשת השבוע, הולך אליעזר עבד אברהם לחפש אשה ליצחק ומוצא את רבקה שעמדה במבחן שהציב. לאחר שרבקה עמדה במבחן, מביא לה אליעזר מספר צמידים, וביניהם שני צמידים במשקל עשרה זהב. מדוע התורה טורחת לציין את משקלם של הצמידים? **האור זרוע** (כיסוי הדם שצט) הסביר בשם רבו, שמכיוון ששוויה של ברכה היא עשרה זהובים כפי שכותבת הגמרא במסכת חולין (פז ע"ב), לכן אליעזר רצה לשלם לרבקה שגרמה לו לברך את ה' אשר סייע לו בשליחותו, ובלשונו:

"פירש מורי הרב רבינו יהודה חסיד צוק"ל שהברכה שווה עשרה זהובים. אמר העבד בליבו, זאת גרמה שאני עתיד לברך את השם כדכתיב ויאמר ברוך ה' א-להי אדוני אברהם. הילכך יש לי ליתן לה עשרה זהובים, שכך קבלתי מאדוני אברהם, שהברכה שווה עשרה זהובים."

בעקבות פירושו של האור זרוע למעשה אליעזר, נעסוק השבוע בדינו של הגוזל מצווה מחברו. נראה את מחלוקת הפוסקים, האם אכן יש לשלם דווקא עשרה זהובים על גניבת מצווה. כמו כן נראה את המחלוקת, האם ישנה אפשרות לשלם מצווה תמורת מצווה, ומה דינה של מצווה מדרבנן.

## שכר מצווה

כמה שווה מצווה? הגמרא במסכת חולין (פז ע"ב) כותבת, שבמקרה בו אדם שחט חיה או עוף ותכנן לכסות את דמה, ובא חברו והקדים אותו - המכסה חייב לשוחט עשרה זהובים. הגמרא מסתפקת, האם כאשר חייב הגזלן עשרה זהובים, הוא חייב על הברכה שגזל, או על המצווה שגזל. נפקא מינה תהיה בברכת המזון, שהיא מצווה אחת, אך יש בה ארבע ברכות.

למסקנה פושטת הגמרא את הספק וכותבת, שהתשלום הוא על הברכה, ולכן החוטף ברכת המזון מחברו חייב ארבעים זהובים. לכאורה מגמרא זו קשה על גמרא נוספת שדנה באותו עניין. הגמרא בבבא קמא (צא ע"ב) כותבת, שאם מישהו תכנן לקצוץ את אילנו הנוטה לרשות הרבים, ובא חברו וקדמו וקצץ, הוא חייב לבעל האילן עשרה זהובים, והרי שם אין ברכה על הקציצה!

**התוספות** (ד"ה וחיבו) כתבו, שבאמת אין לקבל את דברי הגמרא בחולין כפשוטם, שרק על גזילת הברכות מתחייבים בתשלום. כוונת הגמרא לומר, שבמקום בו יש התנגשות בין מספר המצוות למספר הברכות, הולכים אחרי מספר הברכות, אבל כאשר יש רק מצווה, לכולי עלמא יש לשלם עליה, וכך פסק **השולחן ערוך**<sup>1</sup> (חו"מ שפב, א).

## מצוות מדרבנן

דנו הפוסקים, האם יש לשלם גם על גניבת מצווה מדרבנן:

א. כפי שכותבת הגמרא בברכות (מה ע"א), בניגוד לשלושת הברכות הראשונות בברכת המזון שתוקפן מדאורייתא, הברכה הרביעית היא מדרבנן. לכאורה, מכך שהגמרא בחולין שראינו לעיל כותבת, שהגוזל מחברו את ברכת המזון חייב לו ארבעים זהובים, משמע שגם על הברכה הרביעית יש לשלם, למרות שהיא רק מדרבנן, וכך פסקו **התוספות** (שם) ו**הריטב"א**.

אמנם, התוספות התקשו במסקנתם. כפי שראינו בעבר (פרשת נח שנה ב'), לדעת התוספות כאשר מברכים ברכת המזון יש לברך אותה על כוס יין, ואם כן כאשר אדם גוזל מצווה מחברו הוא צריך לשלם חמישים זהובים, ארבע ברכות של ברכת המזון ובנוסף הברכה על כוס יין! משום כך התוספות נדחקו וכתבו, שהסוגייה צועדת בשיטת הסוברים שברכת המזון לא צריכה כוס, ובלשונו:

תירוצ' נוסף מובא **בנימוקי יוסף** (ד"ה וברכת) שכתב, שלא על כל ברכה שגוזלים יש לשלם, אלא רק ברכה על מצווה שחובה לקיימה. לטענתו (ובניגוד ללא מעט פוסקים), גם אם חובה לברך את ברכת המזון על כוס יין, אין חובה בסוף הברכה לשתותה, והעיקר שהוא יהיה מונח על השולחן בזמן הברכה - לכן הגמרא לא כתבה שיש לשלם על גניבת הברכה של היין. ובלשון התוספות:

"או ארבעים זהובים אתה נוטל: ואם תאמר או חמישים זהובים הוי ליה למימר (= היה לו לומר), דהא איכא (= שהרי יש) ברכת בורא פרי הגפן שלאחר ברכת המזון? ויש לומר דסבר כמאן דאמר בערבי פסחים (קג ע"ב ושם ד"ה לאו) דאין צריך לברך אכסא דברכתא."

ב. **היש"ש** (חולין, ס' o) ו**הש"ך** (חו"מ שפב, ג) חלקו וסברו, וכתבו שרק על מצווה מדאורייתא יש לשלם. הם לא קיבלו את תירוצ' התוספות שהסוגייה צועדת כדעת הסוברים שאין לזמן על כוס יין, מכיוון שאף אחד מהאמוראים (וכן הראשונים) שעסקו בסוגיה זו לא הביאו ראיה מהגמרא לשיטתם שאין לברך על הכוס.

אם כך לשיטתם, מדוע משלמים ארבעים זהובים, אם אחת מהברכות בברכת המזון היא מדרבנן? הש"ך תירץ, שהברכה על היין היא ברכה מדאורייתא. כפי שהקשה **קצות החושן** (שם) דבריו תמוהים, שהרי נפסק בגמרא בברכות (לה ע"א), שברכות הנהנין הן מדרבנן! ייתכן שהש"ך סבר כדעת **רבינו חננאל**, שבניגוד לרוב הראשונים נקט שברכות הנהנין על שבעת המינים הן מדאורייתא.

אפשרות נוספת לתירוצ' את הקושיה, מבוססת על דברי **הפני יהושע** (ברכות לה ע"א). בניגוד לשאר הפוסקים שהבינו שחיוב ברכות הנהנין מדרבנן, הבין הפני יהושע שהחיוב לברכות הנהנין הוא מדאורייתא, מכיוון שהגמרא אומרת שהחיוב לברך יסודו בסברא, ובדרך כלל כאשר הגמרא אומרת שלומדים דין מסברא - החובה היא מדאורייתא.

<sup>1</sup> למעשה התוספות התקשו בשאלה יותר בסיסית, כיצד ייתכן שעל הברכה שהיא מדרבנן בלבד במצוות כיסוי הדם יש לשלם עשרה זהובים, ואילו על המצווה מדאורייתא של כיסוי הדם אין לשלם. הם תירצו, שלמרות שהגמרא אומרת שהשכר על הברכה, בפועל כאשר יש מצווה וברכה ביחד, משלמים גם על המצווה וגם על הברכה (ועיין **בחתם סופר** (שם) שהתשלום בכלל לא על גזילת המצווה, מכיוון שאין תשלום למצוות).

## נזק או תשלום

יוצא שלפי מה שראינו עד כה, הגונב מצווה צריך לשלם עשרה זהובים לחברו. דנו הפוסקים האם חיוב התשלום הוא קנס, או ממון, שאלה לה יש לפחות שתי השלכות הלכתיות:

**השלכה ראשונה:** אם מדובר בממון, על גזילת מצווה יש לשלם תמיד עשרה זהובים. אם מדובר בקנס, יש מקום לדיינים לבחון כל מקרה לגופו ולקבוע כמה יש לשלם. **השלכה שנייה** תהיה במקרה בו אדם גזל מצווה בטעות. אם מדובר בקנס ובעונש, אז אין מקום לקנס אדם שגזל בשגגה, אך אם מדובר בממון, אחרי הכל נעשה נזק וחובה לשלם (ריב"ש תקו).

## מחלוקת הראשונים

למעשה נחלקו הראשונים:

א. **הרי"ף** (לב ע"ב בדה"ר) **והרא"ש** (בבא קמא ח, טו) נקטו שחיוב על גזילת מצווה הוא ממוני ותמיד יש לשלם עשרה זהובים. ראייה לדבריהם הביאו מכך שהגמרא לומדת תשלום מגזילה של מצווה אחת (מצוות כיסוי הדם) למצווה אחרת (המברך ברכת המזון במקום חברו) מוכח שלא מדובר בקנס אלא בממון.

סברא נוספת מביא הרא"ש, שכיוון שקנס הוא עונש, לא מתסבר לקנס גזלן שהתכוון למצווה, גם אם הוא נהג שלא כראוי. לעומת זאת, אם מבינים שמדובר בתשלום ממוני מובן מדוע יש לשלם, שהרי בסופו של דבר פגע בחברו (וכפי שראינו לגבי אדם שגזל בשוגג מצווה מחברו). ובלשון הרא"ש:

ועוד אי לא דינא הוא מה שי"ך הכא למיקנסיה (= מה שי"ך לקונסו)? גברא למצווה קא מיכוין (= האדם למצווה מכוון) ואנן ניקום וניקנסיה?! ועוד דבפרק כיסוי הדם (פז ע"א) מיבעיא ליה אהך דרבן שמעון בן גמליאל שכן מצוה או שכן ברכה, למאי נפקא מינה לכוס של ברכה."

ב. למרות שכאמור הרי"ף פסק שהחיוב על גניבת מצווה הוא ממוני, הוא מעלה דעה חולקת הסוברת שאכן מדובר בקנס, ובכל מקרה יש לדיינים להעריך כמה יש לשלם. כך בפשטות גם עולה מדעת **הרמב"ם** (חובל ומזיק ז, יג - יד), שלמרות שהביא את דעת הסוברים שהחיוב הוא ממוני, נראה שפסק כסוברים שהחיוב הוא כחיוב קנס.

כיצד יישב את ראיית הרי"ף, שאם מדובר בקנס לא אמורים ללמוד ממצווה אחת לשנייה וכפי שעושה הגמרא? **הש"ך** (שפב, ד) תירץ בשם חותנו, שאמנם לדעת שמואל אין לומדים מקנס לקנס (ובפשטות הלכה כמותו, מכיוון שהלכה כשמואל בממונות), אך דעת רב לא כך, וכן נפסק במקרה זה להלכה (ועיין הערה<sup>2</sup>).

## להלכה

למעשה **השולחן ערוך** (שפב, א) הביא את שתי הדעות, את דעת הרמב"ם שמדובר בקנס כדעה ראשונה (סתם), ואת דעת הרי"ף והרא"ש שמדובר בממון כדעה שניה (יש אומרים). בפשטות כפי שראינו בעבר (קרח שנה ב'), במקרה כזה דעת רוב הפוסקים שהלכה כדעה הראשונה (סתם ויש אומרים הלכה כסתם) ובכל מצווה ומצווה יש לדיינים להעריך את הסכום שיש לשלם.

למרות זאת, החוטף מצווה בזמן הזה לא ישלם לו כלל, בין אם מדובר בקנס ובין אם מדובר בממון. **קנסות לא ישלמו**, כי בזמנינו אין דיינים סמוכים (דיין שהסמ"ך דיין, שהסמ"ך דיין עד למשה רבינו) - ורק ברשותם לגבות קנסות. **ממון לא ישלמו**, כי דנים דיני ממונות רק כשיש הפסד ממשי כמו הריסת חפץ, ולא בגזלת מצווה שנחשבת רק מניעת רוח ולא הפסד ממשי.

אף על פי כן, בכל זאת יש פתרון לאדם שגזלו ממנו מצווה - מותר לו להיכנס לבית הגזלן ולקחת כסף בשווי עשרה זהובים. בכמה כסף מדובר? עשרה זהובים שווים מאתיים חמישים דינרי כסף, וכל דינר כסף משקלו 4.8 גרם, כך שמאתים חמישים דינרי כסף כפול 4.8 גרם כסף שווים 1.2 קילו כסף. קילו כסף בזמנינו שווה בערך 1900 שקל, לכן 1.2 קילו כסף שווים בערך 2280 שקלים.

## מצווה תמורת מצווה

כאמור אף שאין בזמן הזה חובה על הגזלן לשלם, מכל מקום מותר לנגזל להיכנס לביתו ולקחת כסף. נחלקו הראשונים, האם ישנה אפשרות אחרת לשלם על גזילת המצווה:

א. **רבינו תם** (ד"ה וחיבו) סבר, שאם אדם גנב לחברו מצווה - הוא יכול לשלם לו בתמורה מצווה אחרת. כמו כן הוסיף וכתב, שבמקרה בו הנגזל ענה 'אמן' על הברכה שחברו גזל לו - פטור הגוזל מלשלם, מכיוון שהגמרא במסכת ברכות כותבת 'שגדול העונה אמן יותר מהמברך', ובלשונם של **התוספות** (שם) **והרא"ש** (חולין ו, ח):

"מעשה באחד שקראו לקרות בתורה ובא אחר וקדם וקרא, ושאל לרבינו תם ואמר לו שייתן לו תרנגולת לשחוט תחת אותם שתי ברכות. ומעשה באחד שאמר למוהל אחד שימול את בנו וקדם אחר ומלו. ותבע הראשון שאמר לו האב למולו מן השני עשרה זהובים. ופטרו רבינו תם, דכיון שהיה בשעת מילה וענה אמן, גדול העונה אמן יותר מן המברך."

ב. **ר"י** (שם) חלק על דבריו וסבר שאי אפשר לשלם מצווה במצווה, וכך כתב גם **הטור** (יו"ד כח). בטעם הדבר נימקו, שכל מצווה עומדת לעצמה, ומצווה שנעשתה אי אפשר יותר להשיבה (ועיין ביש"ש ב"ק ח, ס). כמו כן חלק מהראשונים חלקו על רבינו תם וסברו, שהמברך גדול מהעונה אמן, כך שלשיטתם גם אם הנגזל יענה 'אמן' על ברכת הגוזל עדיין הגוזל יהיה חייב לשלם לו.

**שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו<sup>3</sup>...**

<sup>2</sup> אפשרות אחרת לתרץ את הקושיה מביא הש"ך בשם **רבינו ירוחם** **והרב המגיד**, שלמעשה גם הרמב"ם מודה שמדובר בממון ולא בקנס, ובאמת במקרה בו אדם גונב ברכה מחברו, תמיד עליו לשלם עשרה זהובים. הרמב"ם פסק את דבריו רק לענין מצווה, שבה חכמים התירו לדיינים לקבוע את התשלום, לא בגלל שמדובר בקנס, אלא בגלל שכל מצווה שוויה שונה.

<sup>3</sup> מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: [tora2338@gmail.com](mailto:tora2338@gmail.com)